Zbiór Orzeczeń

OPINIA RZECZNIKA GENERALNEGO
MACIEJA SZPUNARA
przedstawiona w dniu 14 marca 2024 r.[1]

Sprawa C-86/23

E.N.I.,
Y.K.I.
przeciwko
HUK-COBURG-Allgemeine Versicherung AG

[wniosek o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym złożony przez Varhoven kasatsionen sad (najwyższy sąd kasacyjny, Bułgaria)]

Odesłanie prejudycjalne – Współpraca sądowa w sprawach cywilnych – Prawo właściwe dla zobowiązań pozaumownych – Rozporządzenie (WE) nr 864/2007 – Przepisy wymuszające swoje zastosowanie – Ubezpieczenie komunikacyjne od odpowiedzialności cywilnej – Wypadek drogowy – Prawo do zadośćuczynienia przysługujące członkom rodziny zmarłego – Zasada słuszności w odniesieniu do zadośćuczynienia za krzywdę – Kryteria oceny

I. Wprowadzenie

1. Rozpatrywany wniosek o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym złożony przez Varhoven kasatsionen sad (najwyższy sąd kasacyjny, Bułgaria) podnosi kwestię prawa właściwego w odniesieniu do powództwa o zadośćuczynienie wytoczonego przez osoby fizyczne, obywateli bułgarskich, z tytułu krzywdy spowodowanej śmiercią ich córki w wypadku drogowym, który miał miejsce w Niemczech, przeciwko towarzystwu ubezpieczeniowemu udzielającemu sprawcy ochrony ubezpieczeniowej w ramach obowiązkowego ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej za szkody powstałe w związku z ruchem pojazdów mechanicznych.

2. Kwestia ta jest związana z klasycznym problemem „przepisów wymuszających swoje zastosowanie” i z punktu widzenia rozwoju prawa prywatnego międzynarodowego Unii ma znaczenie dwojakie. Po pierwsze, daje ona Trybunałowi sposobność do sprecyzowania zakresu pojęcia „przepisów wymuszających swoje zastosowanie” w rozumieniu art. 16 rozporządzenia (WE) nr 864/2007[2], a po drugie, umożliwia mu określenie kryteriów pozwalających na zakwalifikowanie norm chroniących prawa i wolności jednostek jako „przepisów wymuszających swoje zastosowanie” w rozumieniu tego artykułu, przy czym ten ostatni aspekt jest obecnie przedmiotem intensywnej debaty doktrynalnej.

[1] Język oryginału: francuski.

[2] Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 11 lipca 2007 r. dotyczące prawa właściwego dla zobowiązań pozaumownych (Rzym II) (Dz.U. 2007, L 199, s. 40; zwane dalej „rozporządzeniem Rzym II”).

II. Ramy prawne

A. Prawo Unii

1. Rozporządzenie Rzym II

3. Artykuł 4 rozporządzenia Rzym II, zatytułowany „Zasada ogólna”, stanowi w ust. 1:

„Jeżeli niniejsze rozporządzenie nie stanowi inaczej, prawem właściwym dla zobowiązania pozaumownego wynikającego z czynu niedozwolonego jest prawo państwa, w którym powstaje szkoda, niezależnie od tego, w jakim państwie miało miejsce zdarzenie powodujące szkodę, oraz niezależnie od tego, w jakim państwie lub państwach występują skutki pośrednie tego zdarzenia”.

4. Artykuł 16 omawianego rozporządzenia, noszący tytuł „Przepisy wymuszające swoje zastosowanie”, przewiduje:

„Przepisy niniejszego rozporządzenia nie ograniczają stosowania przepisów prawa siedziby sądu, które znajdują zastosowanie do oceny stanu faktycznego bez względu na to, jakiemu prawu podlega zobowiązanie pozaumowne”.

2. Rozporządzenie nr 593/2008

5. Artykuł 9 rozporządzenia (WE) nr 593/2008 [3], zatytułowany „Przepisy wymuszające swoje zastosowanie”, przewiduje w ust. 1 i 2:

„1. Przepisy wymuszające swoje zastosowanie to przepisy, których przestrzeganie uważane jest przez państwo za tak istotny element ochrony jego interesów publicznych, takich jak organizacja polityczna, społeczna lub gospodarcza, że znajdują one zastosowanie do stanów faktycznych objętych ich zakresem bez względu na to, jakie prawo jest właściwe dla umowy zgodnie z niniejszym rozporządzeniem.

2. Niniejsze rozporządzenie nie narusza stosowania przepisów wymuszających swoje zastosowanie państwa sądu orzekającego”.

B. Prawo bułgarskie

6. Odpowiedzialność z tytułu czynów niedozwolonych w prawie bułgarskim regulują przepisy art. 45–54 zakon za zadalzheniyata i dogovorite (ustawy o zobowiązaniach i umowach) [4] (zwanej dalej „ZZD”).

7. Artykuł 45 ZZD przewiduje:

„1. Każdy zobowiązany jest do naprawienia szkód wyrządzonych innej osobie.

[3] Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 17 czerwca 2008 r. w sprawie prawa właściwego dla zobowiązań umownych (Rzym I) (Dz.U. 2008, L 177, s. 6; zwane dalej „rozporządzeniem Rzym I”).

[4] DV nr 275 z dnia 22 listopada 1950 r.

2. We wszystkich przypadkach popełnienia czynu niedozwolonego domniemywa się winę, chyba że przeprowadzony zostanie dowód przeciwny”.

8. Artykuł 52 ZZD stanowi:

„Zadośćuczynienie za szkodę niemajątkową sąd określa na zasadzie słuszności”.

C. Prawo niemieckie

9. Paragraf 253 Bürgerliches Gesetzbuch (niemieckiego kodeksu cywilnego), w brzmieniu mającym zastosowanie w sporze w postępowaniu głównym (zwanego dalej „BGB”), zatytułowany „Szkoda niemajątkowa”, ma następujące brzmienie:

„1. Zadośćuczynienia pieniężnego za doznaną szkodę niemajątkową można dochodzić jedynie w przypadkach przewidzianych w ustawie.

2. Jeżeli odszkodowanie przysługuje z tytułu uszkodzenia ciała, rozstroju zdrowia, pozbawienia wolności lub naruszenia wolności seksualnej, można także dochodzić słusznego zadośćuczynienia pieniężnego za szkodę niemajątkową”.

10. Paragraf 823 BGB, zatytułowany „Obowiązek naprawienia szkody”, stanowi w ust. 1:

„Kto z winy umyślnej albo niedbalstwa bezprawnie pozbawia drugiego życia, narusza nietykalność cielesną, wywołuje rozstrój zdrowia, pozbawia wolności, narusza własność lub inne prawo, jest obowiązany do naprawienia powstałej z tego tytułu szkody”.

11. Paragraf 115 Gesetz über den Versicherungsvertrag (ustawy o umowie ubezpieczenia) z dnia 23 listopada 2007 r.[5], w brzmieniu mającym zastosowanie w sporze w postępowaniu głównym, zatytułowany „Bezpośrednie roszczenie”, stanowi w ust. 1:

„Osoba trzecia może również dochodzić roszczeń odszkodowawczych od ubezpieczyciela:

1) w przypadku ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej, którego przedmiotem jest wykonanie obowiązku ubezpieczenia wynikającego z ustawy o obowiązkowym ubezpieczeniu […].

[…]

Podstawą roszczenia są obowiązki ubezpieczyciela wynikające ze stosunku ubezpieczenia, a w braku obowiązku – § 117 ust. 1–4. Ubezpieczyciel jest zobowiązany do wypłaty odszkodowania pieniężnego. Ubezpieczyciel i ubezpieczający zobowiązani do naprawienia szkody odpowiadają solidarnie za jej naprawienie”.

[5] BGBl. 2007 I, s. 2631.

III. Okoliczności faktyczne sporu w postępowaniu głównym, pytanie prejudycjalne i przebieg postępowania przed Trybunałem

12. W dniu 27 lipca 2014 r. córka obywateli bułgarskich E.N.I. i Y.K.I., będących powodami w postępowaniu głównym, zmarła w wypadku drogowym, który miał miejsce w Niemczech. Sprawca wypadku był ubezpieczony w ramach obowiązkowego ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej przez towarzystwo ubezpieczeń HUK-COBURG-Allgemeine Versicherung AG (zwane dalej „HUK-COBURG"), z siedzibą w Niemczech.

13. W dniu 25 lipca 2017 r. powodowie w postępowaniu głównym wnieśli powództwo przeciwko HUK-COBURG do Sofiyski gradski sad (sądu miejskiego w Sofii, Bułgaria), żądając zapłaty na rzecz każdego z nich 250 000 BGN (lewów bułgarskich, około 125 000 EUR) tytułem zadośćuczynienia za krzywdę spowodowaną śmiercią ich córki.

14. W dniu 27 września 2017 r. HUK-COBURG wypłaciła każdemu z rodziców kwotę 2500 EUR tytułem zadośćuczynienia za krzywdę spowodowaną śmiercią ich córki.

15. Wyrokiem z dnia 23 grudnia 2019 r. Sofiyski gradski sad (sąd miejski w Sofii) częściowo uwzględnił powództwo, przyznając każdemu z rodziców zadośćuczynienie w wysokości 100 000 BGN (około 50 000 EUR), z którego potrącono kwotę 2500 EUR już wypłaconą przez ubezpieczyciela.

16. Sąd ten stwierdził, że prawem właściwym jest niemieckie prawo dotyczące odpowiedzialności cywilnej, które przewiduje zadośćuczynienie za szkodę niemajątkową poniesioną przez pośrednio poszkodowanych, takich jak powodowie w postępowaniu głównym, jedynie w wyjątkowych okolicznościach, a mianowicie gdy ból i cierpienie spowodowały uszczerbek na zdrowiu pośrednio poszkodowanego. Sąd ów uznał, że ból i cierpienie doznane przez rodziców powinny skutkować zadośćuczynieniem, w szczególności ze względu na ciężkie załamanie emocjonalne, które doprowadziło do ostrej reakcji stresowej, i z uwagi na to, że przez okres około roku od śmierci córki rodzice ci doświadczali obniżonego nastroju, lęku, napięcia, niestabilności emocjonalnej, zaburzeń snu, zmniejszonego apetytu i alienacji emocjonalnej. W uzasadnieniu przyznanej kwoty Sofiyski gradski sad (sąd miejski w Sofii) wskazał, że zasada słusznego zadośćuczynienia za szkodę niemajątkową istnieje zarówno w prawie bułgarskim na podstawie art. 52 ZZD, jak i w prawie niemieckim na podstawie § 253 ust. 2 BGB. Kryteria ustalania wysokości zadośćuczynienia nie są jednak określone przez te ustawy krajowe, lecz wynikają z orzecznictwa każdego z tych państw.

17. Wyrok sądu pierwszej instancji został uchylony przez Sofiyski Apelativen sad (sąd apelacyjny w Sofii, Bułgaria). Sąd ten oddalił powództwo rodziców w całości, uznając, że nie wykazali oni, iż ból i cierpienie spowodowały u nich rozstrój zdrowia, co zgodnie z mającym zastosowanie prawem niemieckim jest warunkiem powstania uprawnienia do zadośćuczynienia za szkody niemajątkowe. Ponadto uznał on za bezzasadny argument powodów, zgodnie z którym na podstawie art. 16 rozporządzenia Rzym II należy zastosować art. 52 ZZD zamiast prawa niemieckiego wskazanego zgodnie z art. 4 ust. 1 tego rozporządzenia. Jego zdaniem wypłacenie kwot już dokonane przez HUK-COBURG nie stanowi uznania roszczeń rodziców przez ubezpieczyciela. Rodzicom nie przysługuje prawo do tej kwoty, która ze względu na swoją wysokość odpowiada przy tym „niewielkiemu zadośćuczynieniu" za szkodę niematerialną, o którym mowa w § 253 ust. 2 BGB.

18. Od tego wyroku rodzice wnieśli skargę kasacyjną do Varhoven kasatsionen sad (najwyższego sądu kasacyjnego), będącego sądem odsyłającym.

19. Sąd ten zauważa przede wszystkim, że uregulowanie niemieckie mające zastosowanie w niniejszej sprawie na podstawie art. 4 rozporządzenia Rzym II, a mianowicie § 253 ust. 2 i § 823 ust. 1 BGB w związku z § 115 ust. 1 akapit pierwszy pkt 1 ustawy o umowie ubezpieczenia, jest identyczne z uregulowaniem rozpatrywanym w sprawie, w której zapadł wyrok HUK-COBURG-Allgemeine Versicherung[6], dotyczącej tego samego wypadku drogowego co rozpatrywany w niniejszej sprawie.

20. Następnie Varhoven kasatsionen sad (najwyższy sąd kasacyjny) zauważa, że w wyroku tym Trybunał uznał, po pierwsze, iż rozpatrywane uregulowanie niemieckie jest częścią materialnego prawa krajowego dotyczącego odpowiedzialności cywilnej, do którego odsyła dyrektywa (UE) 2009/103[7], a przy tym przewiduje obiektywne kryterium pozwalające na określenie szkody niemajątkowej mogącej rodzić prawo do zadośćuczynienia przysługujące najbliższemu członkowi rodziny poszkodowanego w wypadku drogowym. Po drugie, Trybunał uznał, że dyrektywa 2009/103 nie stoi na przeszkodzie uregulowaniu krajowemu, ustanawiającemu wiążące kryteria ustalania szkód niemajątkowych, które mogą podlegać zadośćuczynieniu.

21. Wreszcie sąd odsyłający wyjaśnia, że w przeciwieństwie do uregulowania niemieckiego rozpatrywanego w niniejszej sprawie, które uzależnia prawo do zadośćuczynienia za szkodę niemajątkową od spełnienia trzech przesłanek, wymagających, by poszkodowany doznał uszczerbku na zdrowiu, by był on najbliższym członkiem rodziny osoby bezpośrednio poszkodowanej oraz by istniał związek przyczynowy między zawinionym zachowaniem osoby odpowiedzialnej za spowodowanie wypadku a tym uszczerbkiem na zdrowiu, art. 52 ZZD przewiduje, że zadośćuczynienie za szkodę niemajątkową sąd określa na zasadzie słuszności. Zdaniem tego sądu z wiążącego orzecznictwa Varhoven sad (sądu najwyższego, Bułgaria) i Varhoven kasatsionen sad (najwyższego sądu kasacyjnego) wynika, że w prawie bułgarskim wszelkie cierpienia i ból emocjonalny doznane przez rodziców z powodu śmierci ich dziecka w wyniku wypadku drogowego spowodowanego czynem niedozwolonym lub czynem quasi-deliktowym mogą być przedmiotem zadośćuczynienia, przy czym krzywda ta nie musi spowodować pośrednio rozstroju zdrowia poszkodowanego. Wskazuje on, że wysokość zadośćuczynienia zależy od okoliczności danej sprawy, przy czym w 2014 r. kwota zwykle przyznawana z tytułu szkody niemajątkowej rodzicowi w związku ze śmiercią dziecka w wypadku drogowym wynosiła około 120 000 BGN (około 61 000 EUR), wobec maksymalnej kwoty przyznawanej zgodnie z prawem niemieckim w wysokości około 5000 EUR. Jego zdaniem, nawet gdyby zarzut rodziców miał zostać uwzględniony i przedstawili oni dowód wystąpienia rozstroju zdrowia, maksymalna kwota podlegająca zapłacie wyniosłaby 5000 EUR.

22. Sąd odsyłający, powołując się na wyrok da Silva Martins[8], w którym Trybunał uznał, że sąd krajowy powinien ustalić na podstawie szczegółowej analizy, czy przepis krajowy ma w ramach krajowego porządku prawnego tak istotne znaczenie, iż uzasadnione jest odstąpienie od stosowania prawa właściwego ustalonego na podstawie art. 4 rozporządzenia Rzym II, zastanawia się, czy art. 52 ZZD można uznać za taki przepis ze względu na to, że zasada słuszności jest podstawową zasadą prawa bułgarskiego i stanowi część porządku publicznego państwa. Wskazuje on, że orzecznictwo krajowe jest w tej kwestii rozbieżne.

6 Wyrok z dnia 15 grudnia 2022 r. (C-577/21, zwany dalej „wyrokiem HUK-COBURG I”, EU:C:2022:992).

7 Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 16 września 2009 r. w sprawie ubezpieczenia od odpowiedzialności cywilnej za szkody powstałe w związku z ruchem pojazdów mechanicznych i egzekwowania obowiązku ubezpieczania od takiej odpowiedzialności (Dz.U. 2009, L 263, s. 11).

8 Wyrok z dnia 31 stycznia 2019 r. (C-149/18, zwany dalej „wyrokiem da Silva Martins”, EU:C:2019:84).

23. W tych okolicznościach Varhoven kasatsionen sad (najwyższy sąd kasacyjny) postanowieniem z dnia 7 lutego 2023 r., które wpłynęło do Trybunału w dniu 15 lutego 2023 r., postanowił zawiesić postępowanie i zwrócić się do Trybunału z następującym pytaniem prejudycjalnym:

„Czy art. 16 [rozporządzenia Rzym II] należy interpretować w ten sposób, że przepis prawa krajowego taki jak rozpatrywany w postępowaniu głównym, w którym przewidziano zastosowanie podstawowej zasady prawa państwa członkowskiego, takiej jak zasada słuszności, przy określaniu zadośćuczynienia za szkodę niemajątkową w przypadku śmierci osób bliskich spowodowanej czynem niedozwolonym, może być uznany za przepis wymuszający swoje zastosowanie?”.

24. Uwagi na piśmie przedstawiły przed Trybunałem strona pozwana w postępowaniu głównym, rządy czeski i niemiecki oraz Komisja Europejska. Trybunał zadecydował o rozstrzygnięciu sprawy bez przeprowadzania rozprawy.

IV. Ocena

A. Uwagi wstępne

25. Zanim przejdę do analizy zagadnienia prawnego podniesionego w pytaniu prejudycjalnym, wydaje mi się, że warto przedstawić następujące wyjaśnienia i rozważania dotyczące kontekstu, w jakim sytuuje się niniejsza sprawa. Pragnę jednak przypomnieć, że zgodnie z utrwalonym orzecznictwem wyłącznie sąd odsyłający jest właściwy do ustalania i oceniania okoliczności faktycznych toczącego się przed nim sporu [9].

26. W pierwszej kolejności, jeśli chodzi o specyfikę niniejszej sprawy, z postanowienia odsyłającego wynika, że powództwo wniesione przez powodów w postępowaniu głównym przeciwko HUK-COBURG, mające na celu uzyskanie zadośćuczynienia z obowiązkowego ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej za szkody powstałe w związku z ruchem pojazdów mechanicznych z tytułu szkody niematerialnej poniesionej przez nich w wyniku śmierci córki w wypadku drogowym, dotyczy tego samego wypadku drogowego co wypadek rozpatrywany w sprawie, w której zapadł wyrok HUK-COBURG I.

27. W rzeczonej sprawie spór w postępowaniu głównym toczył się między dwojgiem dzieci tej samej bezpośredniej poszkodowanej co w niniejszej sprawie, a HUK-COBURG, a jej przedmiotem było naprawienie przez tę ostatnią, z tytułu obowiązkowego ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej za szkody powstałe w związku z ruchem pojazdów mechanicznych, szkody niemajątkowej poniesionej przez nie w wyniku śmierci matki. Powództwo to wniosły dzieci reprezentowane przez ojca [10]. Uregulowaniem niemieckim mającym zastosowanie (lex causae) w tamtej sprawie na podstawie art. 4 rozporządzenia Rzym II były, tak jak w sprawie niniejszej, § 253 ust. 2 i § 823 ust. 1 BGB w związku z § 115 ust. 1 akapit pierwszy pkt 1 ustawy o umowie ubezpieczenia.

[9] Zobacz w szczególności wyrok z dnia 20 października 2022 r., Ekofrukt (C-362/21, EU:C:2022:815, pkt 26 i przytoczone tam orzecznictwo).

[10] Z pkt 16–18 wyroku HUK-COBURG I wynika, że wypadek spowodował ojciec, który był ubezpieczony w HUK-COBURG w ramach obowiązkowego ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej. Prowadził on swój pojazd w stanie nietrzeźwym, podczas gdy matka znajdowała się na przednim siedzeniu pasażera, bez zapiętych pasów bezpieczeństwa.

28. W drugiej kolejności, co się tyczy ustawodawstwa niemieckiego mającego zastosowanie na podstawie art. 4 rozporządzenia Rzym II, z informacji dostarczonych przez sąd odsyłający, który odnosi się do wyroku HUK-COBURG I, wynika, że uzależnia ono zadośćuczynienie za szkodę niemajątkową poniesioną przez pośrednio poszkodowanych w wypadku drogowym od spełnienia trzech przesłanek [11]. Co się tyczy przesłanki dotyczącej poniesienia przez poszkodowanego uszczerbku na zdrowiu, z wyroku tego wynika, że zgodnie z prawem niemieckim, w wykładni przyjętej przez Bundesgerichtshof (federalny trybunał sprawiedliwości, Niemcy), uszczerbek natury psychicznej można uznać za uszczerbek na zdrowiu wyłącznie wówczas, gdy stanowi on *stan chorobowy* i wykracza *poza uszczerbek na zdrowiu*, na jaki dane osoby są generalnie narażone w przypadku śmierci lub poważnych obrażeń ciała najbliższego członka rodziny [12].

29. Sąd odsyłający wskazuje, że ustawodawstwo bułgarskie (lex fori) przewiduje natomiast, że zadośćuczynienie za szkodę niemajątkową *sąd określa na zasadzie słuszności*. Sąd ten wyjaśnia, że w prawie bułgarskim wszelkie cierpienia i ból emocjonalny doznane przez rodziców z powodu śmierci ich dziecka w wyniku wypadku drogowego spowodowanego czynem niedozwolonym lub czynem quasi-deliktowym mogą być przedmiotem zadośćuczynienia, przy czym krzywda ta nie musi spowodować pośrednio rozstroju zdrowia poszkodowanego [13].

30. W tym względzie muszę zauważyć, że sąd odsyłający wydaje się uważać, iż w przeciwieństwie do ustawodawstwa bułgarskiego przepisy niemieckie mające zastosowanie do ustalenia zadośćuczynienia za szkodę niemajątkową nie są oparte na zasadzie słuszności [14]. Chociaż w kompetencji Trybunału nie leży wypowiadanie się, w ramach procedury odesłania prejudycjalnego, w przedmiocie wykładni przepisów krajowych ani orzekanie o poprawności wykładni zastosowanej przez sąd odsyłający [15], należy zauważyć, że wbrew temu, co twierdzą HUK-COBURG i Komisja, z § 253 ust. 2 BGB nie wynika, iż przepis ten jest oparty na zasadzie słuszności, lecz przewiduje jedynie możliwość żądania „słusznego zadośćuczynienia", przy czym weryfikacja tej kwestii należy do sądu odsyłającego [16].

31. W niniejszej sprawie jest jednak oczywiste, że stosowanie ustawodawstwa niemieckiego na podstawie art. 4 rozporządzenia Rzym II prowadziłoby do odmiennego rezultatu, jeśli chodzi o wysokość zadośćuczynienia, ponieważ ustawodawstwo to uzależnia zadośćuczynienie za szkodę niemajątkową od spełnienia przesłanki poniesienia przez najbliższych członków rodziny uszczerbku na zdrowiu [17]. Jak bowiem wynika z postanowienia odsyłającego, rodzice bezpośrednio poszkodowanej nie wykazali takiego uszczerbku i w konsekwencji nie mieli prawa do odnośnego zadośćuczynienia [18].

32. W tym względzie pragnę podkreślić, że oczywiście sam fakt, iż przy zastosowaniu legis fori dojdzie do innego rozwiązania w zakresie kwoty zadośćuczynienia niż w razie zastosowania legis causae, nie wystarcza do stwierdzenia, że rozpatrywany przepis bułgarski można uznać za „przepis wymuszający swoje zastosowanie" w rozumieniu art. 16 rozporządzenia Rzym II, o ile

[11] Zobacz pkt 21 niniejszej opinii.

[12] Wyrok HUK-COBURG I (pkt 46). Niemiecki ustawodawca zniósł ten wymóg w drodze § 844 ust. 3 BGB; zob. BGBl. 2017 I, s. 2421.

[13] Zobacz pkt 21 niniejszej opinii.

[14] Zobacz pkt 21 niniejszej opinii.

[15] Zobacz, w szczególności, wyrok z dnia 15 czerwca 2023 r., Bank M. (Skutki uznania umowy za nieważną) (C-520/21, EU:C:2023:478, pkt 52).

[16] Pragnę również zauważyć, że z postanowienia odsyłającego wynika, iż w uzasadnieniu kwoty przyznanej w pierwszej instancji Sofiyski gradski sad (sąd miejski w Sofii) wskazał, że zasada słusznego zadośćuczynienia za krzywdę istnieje zarówno w prawie bułgarskim na podstawie art. 52 ZZD, jak i w prawie niemieckim na podstawie § 253 BGB. Zobacz pkt 16 niniejszej opinii.

[17] Zobacz pkt 9 i 21 niniejszej opinii.

[18] Zobacz pkt 17 niniejszej opinii.

stosowanie legis causae jest przy tym zgodne ze względami sprawiedliwościowymi. Innymi słowy, różnica ta sama w sobie – a mianowicie fakt, że kwota zadośćuczynienia za krzywdę doznaną przez rodziców jest niższa z tego tylko powodu, że ich córka zmarła w wypadku, który miał miejsce w Niemczech, a nie w Bułgarii – nie pozwala na przyjęcie takiej kwalifikacji, chyba że różnica ta wynika z ochrony, w szczególności, prawa podstawowego, która uzasadnia konieczność stosowania legis fori.

33. Ponadto pragnę zauważyć, że jak wynika z informacji przekazanych przez sąd odsyłający, orzecznictwo sądów bułgarskich jest rozbieżne w kwestii tego, czy art. 52 ZZD stanowi przepis wymuszający swoje zastosowanie w rozumieniu art. 16 rozporządzenia Rzym II, który prowadziłby w sporze w postępowaniu głównym do wyłączenia prawa niemieckiego. Do kwestii tej powrócę później [19].

34. Mając powyższe na uwadze, przeanalizuję teraz pytanie przedstawione przez sąd odsyłający.

B. W przedmiocie pytania prejudycjalnego

35. Poprzez swoje jedyne pytanie sąd odsyłający dąży w istocie do ustalenia, czy przepis prawa krajowego, który przewiduje – jako kryterium określenia zadośćuczynienia za szkodę niemajątkową poniesioną przez najbliższych członków rodziny osoby zmarłej w wypadku drogowym – stosowanie zasady podstawowej prawa państwa członkowskiego, takiej jak zasada słuszności, można uznać za przepis wymuszający swoje zastosowanie w rozumieniu art. 16 rozporządzenia Rzym II.

36. HUK-COBURG, rządy czeski i niemiecki oraz Komisja uważają, że na pytanie prejudycjalne należy udzielić odpowiedzi przeczącej. HUK-COBURG podnosi w szczególności, że stosowanie przepisu prawa krajowego, wskazanego zgodnie z rozporządzeniem Rzym II, może zostać wyłączone na podstawie art. 16 tego rozporządzenia jedynie wówczas, gdy takie stosowanie jest w sposób oczywisty niezgodne z porządkiem publicznym państwa siedziby sądu. Rząd niemiecki utrzymuje, że co do zasady prawo krajowe przewidujące, iż zadośćuczynienie za szkodę niemajątkową określa się na zasadzie słuszności, nie spełnia przesłanek zastosowania tego przepisu. Rząd czeski natomiast, powołując się na wyrok da Silva Martins, podnosi, że podejście, zgodnie z którym przepis prawa krajowego można uznać za przepis wymuszający swoje zastosowanie w rozumieniu art. 16 rozporządzenia Rzym II z tego tylko powodu, że opiera się on na zasadach podstawowych tego prawa lub się do nich odnosi, nie odpowiada wyjątkowemu charakterowi przepisów wymuszających swoje zastosowanie, a przy tym podejście takie stanowiłoby łatwy sposób obejścia stosowania prawa wskazanego na podstawie tego rozporządzenia. Komisja zaś podnosi, że ustalenia przepisu wymuszającego swoje zastosowanie w rozumieniu art. 16 tego rozporządzenia należy dokonywać według kryteriów ustalonych przez Trybunał, w szczególności, w wyrokach Unamar [20] i da Silva Martins.

37. Aby udzielić użytecznej odpowiedzi na pytanie prejudycjalne, przedstawię w pierwszej kolejności kilka krótkich uwag dotyczących związku między art. 4 a art. 16 rozporządzenia Rzym II (zob. śródtytuł 1 poniżej). W drugiej kolejności przeanalizuję orzecznictwo Trybunału dotyczące definicji pojęcia „przepisów wymuszających swoje zastosowanie" w rozumieniu art. 16 tego rozporządzenia (zob. śródtytuł 2 poniżej), podkreślając w trzeciej kolejności znaczenie uwzględnienia przy stosowaniu tego przepisu wystarczająco ścisłych związków z państwem sądu

[19] Zobacz pkt 65 niniejszej opinii.

[20] Wyrok z dnia 17 października 2013 r. (C-184/12, zwany dalej „wyrokiem Unamar", EU:C:2013:663).

orzekającego (zob. śródtytuł 3 poniżej), a następnie w czwartej i ostatniej kolejności ustalę kryteria pozwalające zakwalifikować normy chroniące prawa i wolności jednostek jako „przepisy wymuszające swoje zastosowanie" w rozumieniu wspomnianego przepisu (zob. śródtytuł 4 poniżej).

1. Krótkie rozważania na temat związku między art. 4 a art. 16 rozporządzenia Rzym II

38. Na wstępie pragnę przypomnieć, że z motywu 1 rozporządzenia Rzym II wynika, iż przyczynia się ono do utrzymania i rozwinięcia przestrzeni wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości. W tym celu rozporządzenie to wprowadza dwie normy kolizyjne, a mianowicie, po pierwsze, ogólną zasadę powiązania przewidzianą w jego art. 4[21], ujętym w rozdziale II, zatytułowanym „Czyny niedozwolone", a po drugie, normę wprowadzającą autonomię woli przewidzianą w art. 14, ujętym w rozdziale IV, zatytułowanym „Swoboda wyboru prawa"[22]. W odniesieniu do tej pierwszej normy pragnę zauważyć, że wybór łącznika, którym norma ta się posługuje, był podyktowany względami pewności prawa i wolą osiągnięcia kompromisu między rozbieżnymi interesami stron[23]. Do celów tych powrócę później[24].

39. Artykuł 16 rozporządzenia Rzym II, zatytułowany „Przepisy wymuszające swoje zastosowanie", znajdujący się w rozdziale V, zatytułowanym „Zasady wspólne", przewiduje, że „przepisy [tego] rozporządzenia nie ograniczają stosowania przepisów prawa siedziby sądu, które znajdują zastosowanie do oceny stanu faktycznego bez względu na to, jakiemu prawu podlega zobowiązanie pozaumowne". I tak, chociaż art. 4 wspomnianego rozporządzenia wskazuje prawo państwa, w którym powstaje szkoda (lex loci damni), to jego art. 16 przewiduje odstępstwo od stosowania prawa wskazanego przez ten łącznik i zamiast tego zastosowanie bezwzględnie obowiązującego przepisu prawa siedziby sądu. To odstępstwo od normy kolizyjnej ma jednak charakter wyjątkowy, co oznacza, że jego zastosowanie musi być należycie uzasadnione, ponieważ „skorzystanie z [tego odstępstwa] podyktowane jest koniecznością ochrony organizacji politycznej, społecznej i gospodarczej"[25].

40. W tym kontekście kwestia prawna podniesiona w niniejszej sprawie dotyczy zatem tego, czy możliwe jest odstąpienie od stosowania prawa, które jest właściwe na podstawie art. 4 rozporządzenia Rzym II dla zobowiązania pozaumownego wynikającego z czynu niedozwolonego, i zastosowanie zamiast niego, zgodnie z art. 16 tego rozporządzenia, przepisów prawa siedziby sądu, które „znajdują zastosowanie do oceny stanu faktycznego".

[21] W tym względzie motyw 14 rozporządzenia Rzym II stanowi, że „rozporządzenie [to] ustanawia zasadę ogólną, ale również zasady szczegółowe i, w niektórych przepisach, »klauzulę korekcyjną«, która umożliwia odstąpienie od tych zasad w przypadkach, gdy wszystkie okoliczności sprawy wskazują jasno, że czyn niedozwolony pozostaje w znacznie ściślejszym związku z innym państwem[;] zestaw zasad tworzy zatem elastyczne ramy norm kolizyjnych". Zobacz również przypis 37 niniejszej opinii.

[22] W odniesieniu do art. 14 rozporządzenia Rzym II zob. K. Pacuła, *Wybór prawa a ochrona osób trzecich na tle rozporządzenia Rzym II*, Warszawa, Wolters Kluwer 2024.

[23] Zobacz wniosek w sprawie rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady dotyczącego prawa właściwego dla zobowiązań pozaumownych (Rzym II) [COM(2003) 427 wersja ostateczna], s. 12, a także motyw 16 rozporządzenia Rzym II. Zobacz w szczególności S. Francq, Le règlement Rome II concernant la loi applicable aux obligations non contractuelles. Entre droit communautaire et droit international privé, *Journal de droit européen*, 2008, s. 289–296.

[24] Zobacz w tym względzie pkt 47 niniejszej opinii.

[25] Zobacz P. Francescakis, Quelques précisions sur les lois d'application immédiate et leurs rapports avec les règles de conflits de lois, *Revue critique de droit international privé*, 1966, s. 1 i nast. W przedmiocie stanowiska przeciwnego mechanizmowi przepisów wymuszających swoje zastosowanie zob. w szczególności V. Heuzé, Un avatar du pragmatisme juridique: la théorie des lois de police, *Revue critique de droit international privé*, nº 1, 2020, s. 31–60.

41. Powiązanie tych dwóch przepisów za pomocą definicji pojęcia „przepisów wymuszających swoje zastosowanie" jest przedmiotem utrwalonego orzecznictwa Trybunału, rozwiniętego w wyrokach Unamar, ERGO Insurance i Gjensidige Baltic [26] oraz da Silva Martins.

2. W przedmiocie orzecznictwa Trybunału dotyczącego pojęcia „przepisów wymuszających swoje zastosowanie" w rozumieniu art. 16 rozporządzenia Rzym II

42. W sprawie, w której zapadł wyrok ERGO Insurance i Gjensidige Baltic, sądy odsyłające dążyły do ustalenia, między innymi, w jaki sposób należy dokonywać wykładni rozporządzeń Rzym I i Rzym II dla celów ustalenia prawa właściwego lub praw właściwych dla roszczenia regresowego ubezpieczyciela pojazdu ciągnącego, który wypłacił odszkodowanie osobie poszkodowanej w wypadku spowodowanym przez kierowcę owego pojazdu, wytoczonego wobec ubezpieczyciela przyczepy, która w chwili wypadku była ciągnięta przez ów pojazd. W tym kontekście Trybunał przypomniał, że co się tyczy zakresu zastosowania, odpowiednio, rozporządzeń Rzym I i Rzym II, użyte w tych aktach pojęcia „zobowiązania umownego" i „zobowiązania pozaumownego" należy interpretować nie tylko w sposób autonomiczny, poprzez odniesienie zasadniczo do systemu i celu tych rozporządzeń, ale również z uwzględnieniem sformułowanego w motywie 7 obu tych rozporządzeń *celu spójności* – dotyczącego stosowania tychże rozporządzeń spójnie względem siebie [27].

43. W wyroku da Silva Martins [28], w którym Trybunał po raz pierwszy dokonał wykładni art. 16 rozporządzenia Rzym II, orzekł on w pierwszej kolejności, w oparciu o pkt 43 wyroku ERGO Insurance i Gjensidige Baltic, że w związku z tym, iż wymóg spójności w stosowaniu rozporządzeń Rzym I i Rzym II przemawia za zharmonizowaniem w maksymalnie możliwym stopniu wykładni funkcjonalnie identycznych pojęć użytych w tych dwóch rozporządzeniach, należy uznać, że – niezależnie od faktu, że niektóre wersje językowe rozporządzenia Rzym II posługują się terminologią odbiegającą od użytej w rozporządzeniu Rzym I – „przepisy wymuszające swoje zastosowanie" w rozumieniu art. 16 rozporządzenia Rzym II odpowiadają, definicji „przepisów wymuszających swoje zastosowanie" w rozumieniu art. 9 rozporządzenia Rzym I, tak iż dokonana przez Trybunał wykładnia tego ostatniego pojęcia znajduje zastosowanie również do pojęcia „przepisów wymuszających swoje zastosowanie" w rozumieniu art. 16 rozporządzenia

[26] Wyrok z dnia 21 stycznia 2016 r. (C-359/14 i C-475/14, zwany dalej „wyrokiem ERGO Insurance i Gjensidige Baltic", EU:C:2016:40).

[27] Wyrok ERGO Insurance i Gjensidige Baltic (pkt 43). Motyw 7 rozporządzenia Rzym II stanowi, że „[p]rzedmiotowy zakres zastosowania oraz przepisy niniejszego rozporządzenia powinny być spójne z rozporządzeniem Rady (WE) nr 44/2001 z dnia 22 grudnia 2000 r. w sprawie jurysdykcji i uznawania orzeczeń sądowych oraz ich wykonywania w sprawach cywilnych i handlowych [(Dz.U. 2001, L 12, s. 1, zwanym dalej »rozporządzeniem Bruksela I«)] oraz z instrumentami dotyczącymi prawa właściwego dla zobowiązań umownych". Moim zdaniem motyw 7 w każdym z rozporządzeń Rzym I i Rzym II stanowi podstawę koncepcji, zgodnie z którą pojęcia używane przez prawodawcę Unii w celu określenia zakresu stosowania obu tych rozporządzeń, rozporządzenia Bruksela I [rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1215/2012 z dnia 12 grudnia 2012 r. w sprawie jurysdykcji i uznawania orzeczeń sądowych oraz ich wykonywania w sprawach cywilnych i handlowych (Dz.U. 2012, L 351, s. 1, zwanego dalej „rozporządzeniem Bruksela I bis")] oraz ich przepisów należy interpretować w sposób spójny; zob. M. Szpunar, Droit international privé de l'Union: cohérence des champs d'application et/ou des solutions?, *Revue critique de droit international privé*, 2018, s. 573.

[28] W sprawie, w której zapadł ten wyrok, spór w postępowaniu głównym toczył się między poszkodowanym obywatelem portugalskim a hiszpańskim towarzystwem ubezpieczeniowym w przedmiocie ustalenia prawa właściwego dla obowiązku wypłaty odszkodowania wynikającego z wypadku samochodowego, który miał miejsce w Hiszpanii. Ustawodawstwo hiszpańskie przewidywało termin przedawnienia wynoszący jeden rok, podczas gdy termin przewidziany w ustawodawstwie portugalskim wynosił trzy lata. Sąd odsyłający dążył w szczególności do ustalenia, czy ustawodawstwo portugalskie „dokonujące transpozycji do prawa wewnętrznego dyrektywy 2009/103 i przewidujące, że prawo państwa […], na którego terytorium miał miejsce wypadek, zostaje zastąpione przez prawo portugalskie »o ile wprowadza ono dalej idącą ochronę«, stanowi bezwzględnie obowiązujący przepis wymuszający swoje zastosowanie w rozumieniu art. 16 rozporządzenia Rzym II". Wyrok da Silva Martins (pkt 21).

Rzym II[29]. Należy przypomnieć, że art. 9 ust. 1 rozporządzenia Rzym I definiuje przepisy wymuszające swoje zastosowanie jako „przepisy, których przestrzeganie uważane jest przez państwo za tak istotny element ochrony jego interesów publicznych, takich jak organizacja polityczna, społeczna lub gospodarcza, że znajdują one zastosowanie do stanów faktycznych objętych ich zakresem bez względu na to, jakie prawo jest właściwe dla umowy zgodnie z [tym] rozporządzeniem”[30].

44. Trybunał, odwołując się do wyroku Unamar[31], przypomniał w drugiej kolejności, że podkreślił on już w odniesieniu do konwencji rzymskiej, iż odstępstwo związane z istnieniem „przepisów wymuszających swoje zastosowanie” rozpatrywanych przez pryzmat ustawodawstwa danego państwa członkowskiego należy interpretować w sposób ścisły[32]. W odniesieniu do tej wykładni Trybunał orzekł w szczególności, że w celu zidentyfikowania „przepisów wymuszających swoje zastosowanie” w rozumieniu art. 16 rozporządzenia Rzym II sąd odsyłający musi stwierdzić w oparciu o *szczegółową analizę* brzmienia przepisu, jego ogólnej systematyki, jego celów oraz kontekstu, w jakim został przyjęty, że ma on w ramach krajowego porządku prawnego tak istotne znaczenie, iż uzasadnione jest odstąpienie od stosowania prawa właściwego ustalonego na podstawie art. 4 rzeczonego rozporządzenia[33]. Mówiąc ściślej, sąd odsyłający powinien zidentyfikować *szczególnie istotne powody*, takie jak oczywiste naruszenie prawa do skutecznego środka prawnego i skutecznej ochrony sądowej, wynikające z zastosowania prawa wskazanego jako właściwe zgodnie z art. 4 rzeczonego rozporządzenia[34].

45. W konsekwencji Trybunał orzekł, że przepis prawa krajowego, taki jak rozpatrywany w owej sprawie, który przewiduje, że termin przedawnienia roszczenia o naprawienie szkód poniesionych w wyniku wypadku wynosi trzy lata, nie może zostać uznany za przepis wymuszający swoje zastosowanie w rozumieniu art. 16 rozporządzenia Rzym II, chyba że – w oparciu o szczegółową analizę brzmienia tego przepisu, jego ogólnej systematyki, jego celów oraz kontekstu, w jakim

[29] Wyrok da Silva Martins (pkt 28). Brak definicji pojęcia „przepisów wymuszających swoje zastosowanie” w rozporządzeniu Rzym II tłumaczy się z pewnością faktem, że brzmienie art. 16 tego rozporządzenia opiera się na art. 7 ust. 2 Konwencji o prawie właściwym dla zobowiązań umownych, otwartej do podpisu w Rzymie w dniu 19 czerwca 1980 r. (Dz.U. 1980, L 266, s. 1, zwanej dalej „konwencją rzymską”), przy czym rozporządzenie Rzym I zostało przyjęte po rozporządzeniu Rzym II. Lukę tę usunięto wkrótce za pomocą art. 9 rozporządzenia Rzym I; zob. w tym względzie M. Ho-Dac, L’arrêt da Silva Martins de la Cour de justice de l’Union européenne, expression des „rapports de méthodes” dans l’ordre juridique européen, *Revue trimestrielle de droit européen*, nº 4, 2019, s. 869–882, w szczególności pkt 10. Niektórzy autorzy doktryny uznali za „niezręczne” wyrażenie „dispositions impératives dérogatoires” użyte w art. 16 rozporządzenia Rzym II we francuskiej wersji językowej zamiast klasycznego wyrażenia „lois de police” użytego w motywie 32 tego rozporządzenia; zob. S. Francq, F. Jault-Seseke, Les lois de police, une approche de droit comparé, w: *Le règlement communautaire Rome I et le choix de loi dans les contrats internationaux*, S. Corneloup, S. Joubert (éd.), Paris, Lexis Nexis Litec 2011, s. 357–393, w szczególności s. 360.

[30] Jak już wskazałem w mojej opinii w sprawie Nikiforidis (C-135/15, EU:C:2016:281, pkt 71), definicja ta nawiązuje do sformułowania użytego w wyroku z dnia 23 listopada 1999 r., Arblade i in. (C-369/96 i C-376/96, EU:C:1999:575, pkt 30), w którym Trybunał odniósł się do belgijskich przepisów prawa pracy, które w świetle prawa belgijskiego były traktowane jako „lois de police et de sûreté”.

[31] Zobacz pkt 49 tego wyroku. Warto przypomnieć, że w wyroku tym Trybunał orzekł, iż art. 3 i art. 7 ust. 2 konwencji rzymskiej należy interpretować w ten sposób, że prawo państwa członkowskiego Unii spełniające wymogi minimalnej ochrony przewidzianej przez dyrektywę Rady 86/653/EWG z dnia 18 grudnia 1986 r. w sprawie koordynacji ustawodawstw państw członkowskich odnoszących się do przedstawicieli handlowych (Dz.U. 1986, L 382, s. 17), wybrane przez strony dla umowy przedstawicielstwa handlowego, może zostać wyłączone przez rozpatrujący sprawę sąd innego państwa członkowskiego na rzecz legis fori ze względu na bezwzględnie obowiązujący charakter przepisów regulujących sytuację przedstawicieli handlowych działających na własny rachunek w porządku prawnym tego drugiego państwa członkowskiego jedynie wtedy, gdy sąd, przed którym zawisła sprawa, ustali w sposób szczegółowy, że w ramach owej transpozycji ustawodawca państwa siedziby sądu uznał za sprawę zasadniczą w rozpatrywanym porządku prawnym, by przyznać przedstawicielowi handlowemu *ochronę wykraczającą poza ochronę przewidzianą w dyrektywie*, biorąc w tym względzie pod uwagę charakter i cel tego rodzaju bezwzględnie obowiązujących przepisów (pkt 52 i sentencja).

[32] Wyrok da Silva Martins (pkt 29).

[33] Wyrok da Silva Martins (pkt 31).

[34] Wyrok da Silva Martins (pkt 34).

został on przyjęty – sąd orzekający stwierdzi, że przepis ten ma w ramach krajowego porządku prawnego tak istotne znaczenie, że uzasadnione jest odstąpienie od stosowania prawa właściwego ustalonego na podstawie art. 4 rzeczonego rozporządzenia [35].

46. W związku z powyższym wydaje mi się istotne, by zaznaczyć, że w zakresie, w jakim – jak już wskazałem – stosowanie przepisów wymuszających swoje zastosowanie w rozumieniu art. 16 rozporządzenia Rzym II skutkuje wyłączeniem stosowania prawa właściwego na mocy tego rozporządzenia poprzez odstąpienie od mechanizmu ustanowionego przez normy kolizyjne przewidziane w tym rozporządzeniu, sąd krajowy powinien odwołać się do przepisów wymuszających swoje zastosowanie w rozumieniu tego przepisu jedynie w ostateczności.

47. W swoim orzecznictwie Trybunał stwierdził bowiem, że cel realizowany przez rozporządzenie Rzym II polega w szczególności, jak wynika z motywów 6 [36], 14 [37] i 16 [38] tego rozporządzenia, na zagwarantowaniu *pewności co do prawa właściwego* bez względu na państwo, w którym wytoczono powództwo, oraz na zwiększeniu *przewidywalności* orzeczeń sądowych i zapewnieniu odpowiedniej równowagi między interesami osoby, której przypisuje się odpowiedzialność, i interesami poszkodowanego [39].

48. Moim zdaniem Trybunał przyznał w sposób dorozumiany w swoim orzecznictwie dotyczącym definicji pojęcia „przepisów wymuszających swoje zastosowanie" w rozumieniu art. 16 rozporządzenia Rzym II, że zakwalifikowanie przepisu krajowego jako „przepisu wymuszającego swoje zastosowanie" w rozumieniu tego artykułu nie może być czynnością automatyczną, lecz wymaga *oceny okoliczności danego przypadku*, która prowadzi do uznania, że zastosowanie prawa siedziby sądu jest niezbędne dla ochrony interesów publicznych danego państwa [40].

49. W tym względzie nie dość, że ze szczegółowej analizy powinno wynikać, iż stosowanie przepisów wymuszających swoje zastosowanie jest konieczne w porządku prawnym państwa siedziby sądu, to jeszcze zastosowanie ich musi być *najskuteczniejszym środkiem osiągnięcia zamierzonego celu*, jakim jest ochrona interesu państwa. Jeżeli tak nie jest, to w zakresie, w jakim interes publiczny państwa może być chroniony również, a nawet lepiej, poprzez zastosowanie prawa właściwego ogólnie dla zobowiązań pozaumownych zgodnie z art. 4 rozporządzenia Rzym II, sąd odsyłający powinien powstrzymać się od stosowania mechanizmu stanowiącego odstępstwo przewidzianego w art. 16 tego rozporządzenia [41].

35 Wyrok da Silva Martins (pkt 35 i sentencja).

36 Motyw 6 rozporządzenia Rzym II stanowi, że „[w] celu zwiększenia przewidywalności wyników sporów, pewności w zakresie prawa właściwego i swobodnego przepływu orzeczeń sądowych prawidłowe funkcjonowanie rynku wewnętrznego wymaga, aby obowiązujące w państwach członkowskich normy kolizyjne wskazywały to samo prawo krajowe, bez względu na to, do sądu jakiego państwa wniesiono sprawę".

37 Motyw 14 rozporządzenia Rzym II stanowi, że „[w]ymóg pewności prawnej i potrzeba zapewnienia sprawiedliwości w indywidualnych przypadkach są podstawowymi elementami w dziedzinie wymiaru sprawiedliwości". Zobacz również przypis 21 niniejszej opinii.

38 Motyw 16 rozporządzenia Rzym II stanowi, że „[j]ednolite przepisy powinny zwiększać przewidywalność orzeczeń sądowych i zapewniać odpowiednią równowagę między interesami osoby, której przypisuje się odpowiedzialność, i poszkodowanego. Związek z państwem, w którym powstała szkoda bezpośrednia (lex loci damni), zapewnia odpowiednią równowagę między interesami osoby, której przypisuje się odpowiedzialność, i poszkodowanego, a także odzwierciedla nowoczesne podejście do odpowiedzialności cywilnej i rozwój systemów odpowiedzialności na zasadzie ryzyka".

39 Wyroki: z dnia 10 grudnia 2015 r., Lazar (C-350/14, EU:C:2015:802, pkt 29); z dnia 17 maja 2023 r., Fonds de Garantie des Victimes des Actes de Terrorisme et d'Autres Infractions (C-264/22, EU:C:2023:417, pkt 30).

40 W przedmiocie znaczenia oceny okoliczności sprawy dla sądu rozpoznającego sprawę zob. moja opinia w sprawie Nikiforidis (C-135/15, EU:C:2016:281, pkt 72).

41 A. Bonomi, Article 9, w: *Commentary on the Rome I Regulation*, U. Magnus, P. Mankowski (Ed.), Cologne, Verlag Dr. Otto Schmidt 2017, vol. 22, s. 599–629, w szczególności s. 626, pkt 85.

50. Ponadto należy zwrócić uwagę na pewną kwestię istotną dla stosowania art. 16 rozporządzenia Rzym II, która nie wynika w sposób oczywisty z orzecznictwa Trybunału, a mianowicie znaczenie istnienia wystarczająco ścisłych więzi z państwem sądu orzekającego. Nie można bowiem a priori zakwalifikować niektórych przepisów jako „przepisów wymuszających swoje zastosowanie", ponieważ kwalifikacja ta zależy w niektórych przypadkach od okoliczności faktycznych, z których wynika wystarczająco ścisły związek z państwem siedziby sądu.

3. W przedmiocie istnienia wystarczająco ścisłego związku z państwem sądu orzekającego

51. Jak wiadomo, z treści art. 16 rozporządzenia Rzym II wynika, że prawodawca Unii nie wskazał innych przesłanek, które powinny zostać spełnione, aby sąd rozstrzygający sprawę mógł zastosować bezwzględnie obowiązujące przepisy prawa siedziby sądu w drodze odstępstwa od prawa zasadniczo właściwego. W szczególności nie ma w nim mowy o konieczności wykazania, że rozpatrywana sytuacja wykazuje ścisły związek z państwem siedziby sądu, który to związek uzasadniałby wyjątkowe zastosowanie tych przepisów[42]. Jednakże, jak podkreślili niektórzy autorzy doktryny, milczenia tego nie należy interpretować w ten sposób, że przepisy wymuszające swoje zastosowanie mogą być stosowane bez uwzględnienia wymogu ścisłego związku z państwem sądu orzekającego[43].

52. Biorąc bowiem pod uwagę fakt, że stosowanie przepisów wymuszających swoje zastosowanie stanowi odstępstwo od stosowania prawa zasadniczo właściwego na mocy rozporządzenia Rzym II, przepisy te nie podlegają automatycznemu stosowaniu, a sądy krajowe powinny najpierw zbadać, czy dana sytuacja ma ścisły związek z państwem siedziby sądu[44]. Innymi słowy, przede wszystkim w odniesieniu do przepisów, które nie chronią wyłącznie interesu publicznego lub państwowego, sąd może odwołać się do art. 16 tego rozporządzenia tylko wtedy, gdy państwo członkowskie, w którym toczy się postępowanie, może uzasadnić nadrzędny interes we władztwie na tą sytuacją[45].

53. Ponadto wymaganie ścisłego związku pozwala zwalczać forum shopping. Ryzyko pojawienia się tego zjawiska może wystąpić przede wszystkim w okolicznościach rozpatrywanych w sprawie, w której wydano wyrok Inkreal[46].

[42] Zobacz pkt 39 niniejszej opinii.

[43] P. Wautelet, Article 16, w: *Commentary on the Rome II Regulation*, U. Magnus, P. Mankowski (Ed.), Cologne, Verlag Dr. Otto Schmidt 2019, vol. 3, s. 549–566, w szczególności pkt 48, 49.

[44] Zobacz pkt 48 niniejszej opinii.

[45] W przedmiocie roli, którą w ramach stosowania przepisów wymuszających swoje zastosowanie pełni związek rozpatrywanej sytuacji z określonym państwem, i w przedmiocie przytoczonego tam orzecznictwa zob. A. Nuyts, L'application des lois de police dans l'espace (Réflexions au départ du droit belge de la distribution commerciale et du droit communautaire), *Revue critique de droit international privé*, 1999, s. 50; A. Bonomi, Overriding Mandatory Provisions in the Rome I Regulation on the Law Applicable to Contracts, *Yearbook of Private International Law*, vol. X, SELP 2008, s. 291 i nast.; K. Pacuła, Przepisy wymuszające swoje zastosowanie jako instrument ochrony „strony słabszej" umowy ubezpieczenia, *Problemy Prawa Prywatnego Międzynarodowego*, t. 15, 2014, s. 38 i nast.

[46] W kwestii tego, czy istnienie klauzuli prorogacyjnej stanowi samo w sobie element zagraniczny wystarczający do zastosowania art. 25 ust. 1 rozporządzenia Bruksela I bis, dotyczącego prorogacji jurysdykcji, zob. wyrok z dnia 8 lutego 2024 r., Inkreal (C-566/22, EU:C:2024:123, pkt 39 i sentencja). W wyroku tym Trybunał stwierdził, że art. 25 ust. 1 rozporządzenia Bruksela I bis ma zastosowanie do klauzuli jurysdykcyjnej, na mocy której strony umowy mające siedzibę w tym samym państwie członkowskim powierzyły jurysdykcję do rozpoznawania sporów wynikłych z tej umowy sądom innego państwa członkowskiego, nawet w sytuacji gdy owa umowa nie wykazuje żadnego innego związku z tym innym państwem członkowskim.

54. Stąd wniosek, że nie jest możliwe zakwalifikowanie in abstracto określonych przepisów jako „przepisów wymuszających swoje zastosowanie" ani stwierdzenie, również in abstracto, czy w danej sprawie należy sięgnąć po art. 16 rozporządzenia Rzym II. W szczególności, aby możliwe było zastosowanie tego przepisu, z całokształtu okoliczności musi wynikać, że rozpatrywana sytuacja wykazuje wystarczająco ścisły związek z państwem sądu orzekającego.

55. Niemniej jednak pozostaje mi jeszcze wyjaśnić kryteria pozwalające zakwalifikować normy chroniące prawa jednostek jako „przepisy wymuszające swoje zastosowanie" w rozumieniu art. 16 rozporządzenia Rzym II w związku z motywem 32 tego rozporządzenia.

4. W przedmiocie kryteriów pozwalających zakwalifikować normy chroniące prawa i wolności jednostek jako „przepisy wymuszające swoje zastosowanie" w rozumieniu art. 16 rozporządzenia Rzym II

56. W pierwszej kolejności pragnę zauważyć, że definicję pojęcia „przepisów wymuszających swoje zastosowanie" w rozumieniu art. 16 rozporządzenia Rzym II, wynikającą z definicji pojęcia „przepisów wymuszających swoje zastosowanie" w rozumieniu art. 9 rozporządzenia Rzym I i przytoczonego powyżej skonsolidowanego orzecznictwa Trybunału [47], należy interpretować w związku z motywem 32 rozporządzenia Rzym II. Motyw ów stanowi, między innymi, że „[w]zględy interesu publicznego uzasadniają przyznanie sądom państw członkowskich możliwości stosowania, w wyjątkowych okolicznościach, wyjątków opartych na klauzuli porządku publicznego i przepisach wymuszających swoje zastosowanie" [48].

57. Moim zdaniem z łącznej lektury tego orzecznictwa i motywu 32 rozporządzenia Rzym II wynika, że sądy państw członkowskich mogą korzystać z mechanizmu stanowiącego odstępstwo przewidzianego w art. 16 tego rozporządzenia w „wyjątkowych okolicznościach", jeżeli uznają, że zastosowanie legis fori jest „istotnym elementem" ze „względów interesu publicznego". Innymi słowy, względy interesu publicznego warunkują stosowanie przepisów legis fori, „których przestrzeganie uważane jest […] za […] istotny element" przez sądy krajowe. W szczególności w motywie 32 wspomnianego rozporządzenia wskazano, że „zastosowanie przepisu prawa wskazanego przez [to] rozporządzenie, które skutkowałoby przyznaniem, w nadmiernej wysokości, odszkodowania mającego charakter kary lub odszkodowania o skutku odstraszającym, może być postrzegane, w zależności od okoliczności sprawy i porządku prawnego państwa członkowskiego sądu rozpoznającego sprawę, jako sprzeczne z porządkiem publicznym (»ordre public«) państwa siedziby sądu".

58. W drugiej kolejności pragnę zauważyć, że ochrona przewidziana w art. 16 rozporządzenia Rzym II nie dotyczy automatycznie wszystkich interesów publicznych państwa. Aby interesy te znalazły się w zakresie stosowania tego postanowienia, muszą one być na tyle ważne, aby miały wpływ, w szczególności, na polityczną, społeczną lub gospodarczą organizację danego państwa [49]. Należy zatem ustalić, czy w ramach motywu 32 tego rozporządzenia odniesienie się przez prawodawcę Unii do celów interesu publicznego należy interpretować ściśle, czy też może ono obejmować również przepisy krajowe chroniące interesy indywidualne. Kwestia ta jest przedmiotem ożywionej dyskusji pomiędzy autorami doktryny, ponieważ granicę między

[47] Zobacz pkt 38 i nast. niniejszej opinii.

[48] Zobacz także motyw 37 rozporządzenia Rzym I. W przedmiocie ścisłej korelacji między przepisami wymuszającymi swoje zastosowanie a „ochroną porządku publicznego" zob. moja opinia w sprawie Nikiforidis (C-135/15, EU:C:2016:281, pkt 68 i nast.).

[49] A. Bonomi, Article 9, w: *Commentary on the Rome I Regulation*, op.cit., s. 626, pkt 84.

ochroną interesów zbiorowych i indywidualnych nie jest łatwo wytyczyć [50]. Objaśnienie tego, gdzie przebiega owa granica, będzie miało niepomijalne znaczenie dla wypracowania autonomicznej wykładni pojęcia „przepisów wymuszających swoje zastosowanie" w rozumieniu art. 16 tego rozporządzenia. Możliwość ochrony interesów indywidualnych w ramach wykładni art. 16 tego rozporządzenia należy przy tym rozważać w świetle jego motywu 32.

59. Za taką wykładnią przemawiają, moim zdaniem, dwa argumenty.

60. Pierwszy jest związany z interakcją między interesami zbiorowymi a interesami indywidualnymi. I tak w dziedzinie odpowiedzialności deliktowej przepisy, które ustanawia państwo członkowskie w celu ochrony pewnej kategorii osób poszkodowanych, w szczególności poprzez zmianę ciężaru dowodu lub ustanowienie minimalnego progu odszkodowania, mogłyby mieć na celu przywrócenie równowagi między rywalizującymi interesami podmiotów prywatnych. Pośrednio mogłyby one również przyczynić się do ochrony społecznego i gospodarczego porządku państwa członkowskiego poprzez ograniczenie wpływu wypadków na zasoby publiczne [51].

61. Drugi argument za takim podejściem wiąże się z tym, że motyw 32 rozporządzenia Rzym II wymienia w szczególności przepisy dotyczące wysokości odszkodowania, co w konsekwencji obejmuje kwestię związaną z pytaniem o to, czy odszkodowanie przysługuje w stosunkach między niektórymi kategoriami osób fizycznych. W tym względzie muszę wyjaśnić, że nawet jeśli motyw ten stanowi, iż stosowanie takich przepisów można uznać za „sprzeczne z porządkiem publicznym (»ordre public«) państwa siedziby sądu", nie wspominając przy tym o mechanizmie przepisów wymuszających swoje zastosowanie, to moim zdaniem stwierdzenia te dotyczą również tego mechanizmu.

62. W tych okolicznościach uważam, że przepisy mające na celu przede wszystkim ochronę praw i wolności jednostek można uznać za „wymuszające swoje stosowanie" w rozumieniu art. 16 rozporządzenia Rzym II, jeżeli poza faktem, że przepisy te godzą interesy indywidualne, wykazane zostanie *istnienie wystarczającego związku z interesami publicznymi uznanymi za istotne elementy porządku prawnego danego państwa*.

63. W trzeciej kolejności należy zauważyć w tym względzie, podobnie jak czyni to rząd niemiecki, że szczególna ochrona przyznana przez przepis wymuszający swoje zastosowanie powinna stanowić nieodzowny wyraz podstawowych zasad prawnych.

64. Niewątpliwie przepisom państw członkowskich służącym ochronie niektórych kategorii praw jednostek, takich jak prawo do odszkodowania dla ofiar przestępstw lub wypadków drogowych, można by przypisać w ramach danego krajowego porządku prawnego tak duże znaczenie, że uznaje się je za podstawowe zasady prawa, do których należy również zasada słuszności.

65. W niniejszej sprawie sąd odsyłający wskazuje, że zasada słusznego odszkodowania ustanowiona w art. 52 ZZD stanowi zasadę podstawową prawa bułgarskiego, ponieważ zasada słuszności stanowi część porządku publicznego państwa. Jak już wskazałem, sąd ten stwierdził jednak, że orzecznictwo sądów bułgarskich jest rozbieżne w kwestii tego, czy art. 52 ZZD,

[50] W odniesieniu do debaty doktrynalnej na temat wykładni motywu 32 rozporządzenia Rzym II zob. w szczególności P. Wautelet, Article 16, *Commentary on the Rome II Regulation*, op.cit., s. 554, pkt 15; S. Francq, F. Jault-Seseke, Les lois de police, une approche de droit comparé, w: *Le règlement communautaire Rome I et le choix de loi dans les contrats internationaux*, op.cit., s. 360–371; L. Pailler, Conflit de lois: CJUE, 6e ch., 31 janv. 2019, aff. C-149/18, Agostinho da Silva Martins c/Dekra Claims Services Portugal SA., *Journal du droit international (Clunet)*, nº 3, 2019, s. 890–894.

[51] P. Wautelet, Article 16, w: *Commentary on the Rome II Regulation*, op.cit., s. 554, pkt 15, 16.

z którego wynikałoby, że przedmiotem odszkodowania mogą być nie tylko cierpienia, które spowodowały rozstrój zdrowia, ale wszelkie doznane cierpienia, stanowi przepis wymuszający swoje zastosowanie w rozumieniu art. 16 rozporządzenia Rzym II, co w sporze w postępowaniu głównym prowadziłoby do wyłączenia prawa niemieckiego [52]. Okoliczność, że orzecznictwo sądów bułgarskich w tym względzie jest rozbieżne, jak wskazuje sąd odsyłający, skłania mnie na pierwszy rzut oka do powzięcia wątpliwości co do tego, czy zasada słuszności jest zasadą podstawową bułgarskiego porządku prawnego. Weryfikacja tego stwierdzenia należy jednak do rzeczonego sądu.

66. W każdym razie w czwartej i ostatniej kolejności muszę podkreślić, że w ramach stosowania art. 16 rozporządzenia Rzym II w związku z motywem 32 tego rozporządzenia możliwość uwzględnienia przepisów wymuszających swoje zastosowanie w celu ochrony interesów zarówno zbiorowych, jak i indywidualnych, należy rozpatrywać z uwzględnieniem prawa materialnego Unii, które może stanowić prawo właściwe zgodnie z art. 4 tego rozporządzenia.

67. W wyroku HUK-COBURG I Trybunał uznał, że dyrektywa 2009/103 zasadniczo nie stoi na przeszkodzie uregulowaniu krajowemu, ustanawiającemu wiążące kryteria ustalania szkód niemajątkowych, które mogą podlegać zadośćuczynieniu. Orzekł zatem, że dyrektywa ta nie stoi na przeszkodzie uregulowaniu krajowemu, które uzależnia wypłatę *przez ubezpieczyciela odpowiedzialności cywilnej* za szkody powstałe w związku z ruchem pojazdów mechanicznych zadośćuczynienia za szkodę niemajątkową poniesioną przez najbliższych członków rodziny osób poszkodowanych w wypadkach drogowych od przesłanki, by szkoda ta doprowadziła do rozstroju zdrowia u tych najbliższych członków rodziny [53]. W związku z tym Trybunał orzekł, że ustawodawstwo krajowe mające zastosowanie na podstawie art. 4 rozporządzenia Rzym II, czyli przepis krajowy transponujący dyrektywę 2009/103 [54] do prawa krajowego, jest zgodne z tą dyrektywą, pod warunkiem że przewiduje kryterium słusznego zadośćuczynienia za szkodę niemajątkową.

68. W takich okolicznościach, w których dyrektywa 2009/103 przewiduje minimalne sumy gwarancyjne w ramach ubezpieczenia obowiązkowego, dopuszczenie do głosu legis fori, w szczególności w przypadku, gdy przewiduje ono wyższe sumy gwarancyjne, można rozważać wyłącznie wtedy, kiedy ochrona, która jest uważana za istotny element ochrony interesów publicznych państwa siedziby sądu w rozumieniu art. 16 rozporządzenia Rzym II, uznana jest w porządku prawnym tego państwa *za idącą dalej niż minimalne standardy gwarantowane przez prawo Unii*, niezależnie od tego, co przewiduje prawo innych państw członkowskich.

69. Jednakże, jak wynika również z wyroku HUK-COBURG I, *obowiązek objęcia ochroną* ubezpieczeniową odpowiedzialności cywilnej za szkody wyrządzone osobom trzecim w związku z ruchem pojazdów mechanicznych jest odrębny od zakresu odszkodowania za te szkody z tytułu odpowiedzialności cywilnej ubezpieczonego. Pierwsza kwestia jest bowiem zdefiniowana i zagwarantowana w prawie Unii, druga natomiast jest co do zasady regulowana przez prawo krajowe. Trybunał wyjaśnił też, że zarówno z celu, jak i z brzmienia dyrektywy 2009/103 wynika bowiem, iż podobnie jak dyrektywy, których kodyfikacji dokonuje, nie zmierza ona do harmonizacji systemów odpowiedzialności cywilnej państw członkowskich i że w obecnym stanie prawa Unii państwa te zachowują swobodę określenia systemu odpowiedzialności cywilnej mającego zastosowanie do szkód powstałych w związku z ruchem pojazdów

[52] Zobacz pkt 33 niniejszej opinii.

[53] Wyrok HUK-COBURG I (pkt 51 i sentencja).

[54] Jak już wskazałem, przepisy krajowe rozpatrywane w tej sprawie były takie same, jak przepisy rozpatrywane w sprawie niniejszej.

mechanicznych [55]. W konsekwencji i w świetle w szczególności art. 1 pkt 2 dyrektywy 2009/103 Trybunał uznał, że na obecnym etapie rozwoju prawa Unii państwa członkowskie zachowają zasadniczo swobodę w określaniu w szczególności, jakie szkody wyrządzone przez pojazdy mechaniczne muszą obowiązkowo być przedmiotem odszkodowania, zakresu prawa do odszkodowania oraz uprawnionych do niego osób [56].

70. W niniejszej sprawie prawo, które zostało wskazane jako właściwe za pośrednictwem art. 4 rozporządzenia Rzym II, a które miałoby zostać wyłączone na rzecz prawa siedziby sądu, na podstawie art. 16 tego rozporządzenia, jest materialnym prawem odpowiedzialności cywilnej, do którego odsyła dyrektywa 2009/103 [57].

V. Wnioski

71. Mając na względzie powyższe rozważania, proponuję, aby Trybunał udzielił następującej odpowiedzi na pytanie prejudycjalne przedstawione przez Varhoven kasatsionen sad (najwyższy sąd kasacyjny, Bułgaria):

Artykuł 16 rozporządzenia (WE) nr 864/2007 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 11 lipca 2007 r. dotyczącego prawa właściwego dla zobowiązań pozaumownych („Rzym II”)

należy interpretować w ten sposób, że:

stoi on na przeszkodzie temu, aby przepis krajowy, taki jak rozpatrywany w postępowaniu głównym, który przewiduje – jako kryterium określenia zadośćuczynienia za szkodę niemajątkową poniesioną przez najbliższych członków rodziny osoby zmarłej w wypadku drogowym – stosowanie zasady podstawowej prawa państwa członkowskiego, takiej jak zasada słuszności, można było uznać za przepis wymuszający swoje zastosowanie w rozumieniu tego artykułu, chyba że sąd rozpatrujący sprawę stwierdzi na podstawie wystarczająco ścisłego związku z państwem siedziby sądu i szczegółowej analizy brzmienia przepisu, jego ogólnej systematyki, jego celów oraz kontekstu, w jakim został przyjęty, że ma on w ramach krajowego porządku prawnego tak istotne znaczenie, iż uzasadnione jest odstąpienie od stosowania prawa właściwego ustalonego na podstawie art. 4 rzeczonego rozporządzenia.

[55] Wyrok HUK-COBURG I (pkt 35, 36). W szczególności z pkt 48 tego wyroku wynika, że dyrektywa 2009/103 nie nakłada na państwa członkowskie obowiązku wyboru systemu odpowiedzialności cywilnej zwłaszcza w celu określenia zakresu prawa poszkodowanego do odszkodowania z tytułu odpowiedzialności cywilnej ubezpieczonego.

[56] Wyrok HUK-COBURG I (pkt 37).

[57] W hipotetycznej sytuacji, w której ustawodawstwo mające zastosowanie na mocy art. 4 rozporządzenia Rzym II byłoby objęte zakresem stosowania dyrektywy 2009/103, wyłączenie jego stosowania na korzyść legis fori ze względu na bezwzględnie wiążący charakter przepisów legis fori w porządku prawnym państwa siedziby sądu możliwe byłoby, gdyby na podstawie szczegółowej oceny tych przepisów stwierdzono, że w ramach transpozycji dyrektywy 2009/103 ustawodawca państwa siedziby sądu uznał, iż istotnym elementem jego porządku prawnego jest to, aby bliskim krewnym ofiary wypadku drogowego przyznać „ochronę wykraczającą poza ochronę przewidzianą w dyrektywie, biorąc w tym względzie pod uwagę charakter i cel [przepisu uznanego za bezwzględnie obowiązujący]”. Zobacz podobnie wyroki: Unamar (pkt 50–52); da Silva Martins (pkt 30).